

будинків-куренив. У довжину кожен мав по дев'яносто або сто аршин, завширшки не менше шести. Викладені з грубих колод, вони були щільно перемашені глиною і вибілені крейдою. Порівняно невисокі дахи дбайливо викладено дерниною задля захисту від підпалювання” [4]. Ю. Сорока, як і М. Гоголь, чимало уваги приділяє передмістю. Воно гамірливе, мінливе, почувається більш вільно, ніж сама столиця і козаки.

Отже, на нашу думку, традиції змалювання образу Запорозької Січі в українській історичній прозі сформовані в повісті М. Гоголя “Тарас Бульба”. Більшість письменників використовують розроблену ним ситуативну модель. Описи, що зустрічаються в проаналізованих творах, достатньо формалізовані, містять певний набір атрибутів, характерний для всіх творів, але не набувають статусу кліше. Автори використовують окремі елементи із загальновідомого ряду, але їх порядок та кількість варіативні. Загалом ситуація нагадує театральну виставу, яку грають різні трупи. Глядач добре знає зміст, і його цікавить не він, а задум режисера та гра акторів.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в дослідженні питання – чи пов’язана різниця в описах Січі з авторською концепцією козацтва.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Малик В. Твори : у 2 т. – Т. 1. Таємний посол : Роман / Володимир Малик. – К. : Дніпро, 1986. – 440 с.
2. Мишанич О. Слава не вмере, не поляже... / Олекса Мишанич // Заклятий козак / Упорядкування та передмова О. Мишанича. – К. : Обереги, 1994. – С. 5–17.
3. Мушкетик Ю. Яса / Юрій Мушкетик. – К. : Дніпро, 1990. – 831 с.
4. Сорока Ю. Іван Богун [Електронний ресурс] / Юрій Сорока. – Режим доступу : [http://chtyvo.org.ua/authors/Soroka\\_Yurii/Ivan\\_Bohun\\_Tom\\_1/](http://chtyvo.org.ua/authors/Soroka_Yurii/Ivan_Bohun_Tom_1/)
5. Филипчак І. Кульчицький – герой Відня / Іван Филипчак. – Львів : Слово, 1991. – 240 с.
6. Чайковський А. Богданко / Андрій Чайковський // Заклятий козак / Упорядкування та передмова О. Мишанича. – К. : Обереги, 1994. – С. 61–111.
7. Чайковський А. Сагайдачний / Андрій Чайковський. – К. : Дніпро, 1989. – 585 с.

УДК 94 : 070. 48 (477. 64) "18"

## ТЕМАТИКА ПУБЛІКАЦІЙ ПЕРШИХ ГАЗЕТ ОЛЕКСАНДРІВСЬКА

Савченко О.І., д. і. н., доцент

*Запорізький національний університет*

Стаття присвячена аналізу тематики і змісту перших газет Олександрівська, що видавалися на початку ХХ ст.  
*Ключові слова:* газети, Олександрівськ, тематика, публікації, міська влада.

Savchenko O.I. THEMES OF THE PUBLICATIONS OF FIRST NEWSPAPERS OF ALEXANDROVSKA / Запорізький національний університет, Україна.

Стаття посвящена аналізу тематики и содержания первых газет Александровска, которые издавались в начале ХХ в.  
*Ключевые слова:* газеты, Александровск, тематика, публикации, местная власть.

Savchenko A.I. THEMES OF THE PUBLICATIONS OF FIRST NEWSPAPERS OF ALEXANDROVSK / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article is devoted to the analysis of the themes and content of the first newspapers of Aleksandrovsk, which were published in the early twentieth century.  
*Key words:* newspapers, Aleksandrovsk, themes, publications, local authorities.

У працях з історії запорізької преси часто наголошується на тому, що перші періодичні видання в Олександрівську з’явилися на початку ХХ ст. Однак автори наукових праць обмежувалися лише констатацією цього факту й не посилалися на матеріали місцевої преси. Це відбувалося тому, що у своєму розпорядженні вони не мали не тільки повних комплектів, але й поодиноких примірників перших газет Олександрівська. Адже в бібліотеках та архівах Запоріжжя і Києва олександрівська преса цієї доби не збереглася.

Разом із тим у наш час стає все більш актуальним завдання створення комплексної наукової праці з історії Запорізької преси. У зв’язку з цим значний інтерес становлять ті періодичні видання, які першими з’явилися в нашому місті. Адже їхні матеріали містять чимало невідомих фактів, що стосуються життя та побуту

жителів Олександрівська. Досліджуючи витoki розвитку місцевої преси, автору вдалося знайти повний комплект двох перших, відомих на сьогодні, газет Олександрівська – «Запорожская речь» та «Запорожский край», які зберігаються в газетному фонді Російської державної бібліотеки [4].

«Запорожская речь» побачила світ 11 серпня 1909 р. У підзаголовку газети, засновником і редактором якої був В. Загоскін, указувалося, що часопис представляє собою щоденне, політичне, літературне видання. Газета виходила російською мовою, обсягом шість сторінок, форматом в один друкований аркуш. Окремий номер газети коштував 3 коп., а річна передплата на неї складала 5 крб. Редакція «Запорожской речи» розташовувалася на Покровській вулиці (зараз вул. Свердлова) у будинку О. Іванченка [3, 1909. – 12 серпня].

На першій сторінці часопису була стаття, написана В. Загоскіним. У ній зазначалося, що в першій половині 1909 р. протягом декількох місяців у м. Олександрівську видавалася газета, вихід якої показав жителям міста, «наскільки необхідний для нього свій місцевий друкований орган» [3, 1909. – 12 серпня]. Тому закриття часопису, як відзначав В. Загоскін, «викликало у переважній частині містян почуття неприхованого жалю» [3, 1909. – 12 серпня]. Вони відразу відчували втрату чогось важливого для задоволення «нервової цікавості», оскільки життя міста та його керівників знову перетворилося на «канцелярську таємницю». Відсутність газети призвела до того, що всі міські новини передавалися з уст в уста у спотвореному вигляді й часто набували фантастичного забарвлення.

Саме це й наштовхнуло В. Загоскіна на думку про необхідність створення нової міської газети. Розуміючи всю складність такої роботи, він поставив собі за мету обслуговувати інтереси всієї міської громади, а не окремих її представників. Девізом «Запорожской речи» її редактор проголошував «повну незалежність від будь-яких політичних організацій і непохитне служіння справі прогресу на засадах повної свободи і рівності народів усіх національностей, які населяють Росію» [3, 1909. – 12 серпня].

За своєю структурою, тематикою матеріалів і змістом публікацій «Запорожская речь» представляла собою типове для того часу місцеве періодичне видання. Незважаючи на декларовану широту платформи газети, вона мала риси інформаційного друкованого органу. Основне місце на її сторінках займали повідомлення про події в Україні й Олександрівську. Регулярно на газетних шпальтах з'являлися такі рубрики: «Останні новини», «Телеграми», «Міське життя», «Театр і мистецтво». Досить рідко в газеті друкувалися авторські статті з актуальних питань політичного та економічного життя. Більшість опублікованих матеріалів були редакційними або анонімними, що вказує на вузьке коло співробітників газети.

Поява в Олександрівську «Запорожской речи» дозволяє говорити про те, що творчий потенціал міської інтелігенції виявився достатнім для вирішення такої складної проблеми, як заснування періодичного видання. Ще однією умовою, необхідною для успішного функціонування місцевої преси, була наявність грамотних і зацікавлених читачів, без яких повітові видання не змогли б існувати, оскільки були приватними. Саме цим пояснюється велика кількість рекламних повідомлень, розміщених на сторінках місцевої преси.

Істотно звужувала тематику газетних публікацій відсутність свободи слова в Росії. Чинний на початку ХХ ст. «Статут про пресу» забороняв публікацію матеріалів політичного характеру, які могли бути розцінені цензурою як «антидержавницькі». Відповідно до чинного законодавства Російської імперії, до порушників могли бути застосовувані такі санкції: штраф, закриття газети або арешт її редактора. Варто зазначити, що саме політичні мотиви і стали причиною закриття «Запорожской речи».

Справа в тому, що в першому номері часопису з'явилася стаття В. Ковальського «Загальний страйк в Швеції». У ній розповідалось про поширення страйкового р. в країнах Європи. Навівши статистику страйкового руху в Швеції у 1907 р., автор вказував, що протягом р. там відбулось 1380 соціальних конфліктів, у яких брали участь 71 тис. робітників. Із явною симпатією до тих, хто страйкував, В. Ковальський писав, що вони не змогли домогтися покращення економічного становища, тому що не були об'єднані. Незважаючи на поразку, досвід, набутий робітниками, робив висновок автор, може створити у майбутньому «методи та зброю для нової боротьби і нових перемог» [3, 1909. – 12 серпня]. Саме ця стаття викликала невдоволення влади, яка незабаром заборонила видання газети.

Велику увагу видавці газети приділяли характеристиці стану освіти в місті. Часопис з'явився напередодні нового навчального р. Повідомляючи про прийом учнів до міських шкіл, автор статті зазначав, що на початку серпня вже було подано близько 400 заяв. Більшість батьків обирали для своїх дітей гоголівську приходську школу, що вважалася однією з найкращих в Олександрівську [3, 1909. – 15 серпня]. Набір дівчат оголошувала й приватна жіноча гімназія Т. Павленка, розташована на розі Миколаївської (сучасна назва – вул. Артема) та Базарної (вул. Анголенка) вулиць. Прийом заяв у місцеву прогімназію проводився на квартирі інспектора цього навчального закладу в одному з будинків по вулиці Гоголівській (вул. Гоголя), що знаходився навпроти міського саду. У 1909/10 навчальному році в прогімназії відкривалися 1-4 класи. Плата

за навчання в усіх класах становила 60 крб. на рік [3, 1909. – 15 серпня], що становило 10 % від річної зарплати міського вчителя.

Чимало місця на сторінках газети займали матеріали, присвячені культурному життю міста. «Запорожская речь» повідомляла про виступи театральної групи Ротштейна, вистави якої проходили при аншлагах, а також про початок гастролей популярної хорової капели під управлінням Ю. Агрєєва-Славянського. В її репертуарі, крім російських і українських хорових пісень, були арії з опер П. Мусоргського, М. Римського-Корсакова, А. Рубінштейна, С. Рахманінова [3, 1909. – 15 серпня]. Помітною подією в житті поціновувачів мистецтва Олександрівська став концерт відомого тенора Л. Климентьєва за участю оперної співачки С. Муриної-Снегірьової [3, 1909. – 15 серпня].

З-поміж рекламних оголошень, надрукованих у газеті «Запорожская речь», привертають увагу повідомлення адміністрації заводу «Землеробських машин і знарядь А. Копа» та машинобудівних заводів «Торгово-промислового товариства Лепп і Вельман». Пропонуючи продукцію своїх підприємств, рекламодавці радили усім охочим звертатися за каталогами та прейскурантами, які надсилалися безкоштовно [3, 1909. – 12 серпня].

Однак «Запорожская речь» виходила недовго. Останній, п'ятий, номер газети з'явився 15 серпня 1909 р. Він відкривався заявою редактора В. Загоскіна, із якої випливало, що, згідно з розпорядженням катеринославського губернатора, його було оштрафовано на 300 крб. [3, 1909. – 15 серпня]. На той час це була досить велика сума. Наприклад, у цьому ж номері часопису містилась реклама французького автомобіля останньої моделі, що коштував 500 крб. Тому штраф, який мав сплатити редактор, міг бути замінений арештом на два місяці. Таке рішення стало реакцією влади на статтю В. Ковальського «Загальний страйк у Швеції», опублікованій у першому номері часопису. Відповідно до розпорядження губернатора, видання «Запорожской речи» було припинене.

Проте перша невдала спроба видання періодичного друкованого органа в Олександрівську не зупинила В. Загоскіна. Минуло лише півтора місяця після закриття «Запорожской речи», як він дістав дозвіл на випуск нової газети. 1 листопада 1909 р. побачив світ перший номер нового Олександрівського часопису «Запорожский край». Можливо, тому, враховуючи свій попередній невдалий досвід, у підзаголовку газети редактор вказав, що її напрямок є «безпартійно-прогресивний» [2, 1909. – 1 листопада]. Швидше за все, з тієї ж причини редактор намагався оминати соціально-політичні проблеми в країні та світі, а зосередився лише на подіях у місті. Матеріали, опубліковані на сторінках «Запорожского края», представляють собою оригінальне історичне джерело, що висвітлюють господарське, освітнє, культурне життя Олександрівська.

Як впливає з матеріалів газети, місцева влада Олександрівська, незважаючи на нестачу фінансових ресурсів, дбала про благоустрій та розвиток освіти і культури в місті. Уже в першому номері «Запорожского края» у рубриці «Місцеве життя» повідомлялося, що начальник Катеринославської губернії дозволив розпочати електрифікацію Олександрівська з освітлення центральної магістралі міста – Соборної вулиці (проспект Леніна). Машинне відділення електростанції планувалося тимчасово розташувати в козачих конюшнях поблизу Народного будинку на Пушкінському майдані (майдан Волі). Усі роботи з освітлення планувалося завершити до Різдва, а вироблену електроенергію передбачалося постачати не тільки на потреби міста, алей приватним споживачам, яких на той час уже записалося чимало [2, 1909. – 1 листопада, № 1].

Усього у 1909 р. влада виділила з міського бюджету на благоустрій Олександрівська 300 тис. крб., які були витрачені не тільки на освітлення вулиць, але і на прокладання водопроводу та будівництва нових торгових рядів [2, 1909. – 4 листопада]. Збільшення фінансових витрат змушувало владу міста шукати нові джерела поповнення бюджету, з метою чого було вирішено вдвічі збільшити збір з розпивочних трактирів на користь міста з 30 крб. до 60 крб. на рік. Передбачалося, що тільки такий захід дозволить збільшити надходження до міської скарбниці у 1910 р. з 1 тис. крб. до 2 тис. крб. [2, 1909. – 17 листопада].

Практично в кожному номері газети розглядалися питання, пов'язані з розвитком шкільної освіти. Влітку 1909 р. в Олександрівську була побудована нова чоловіча початкова школа, що розташовувалася на Тюремній вулиці (Жовтєва вул.). Міська влада також порушила клопотання про виділення коштів на будівництво трьох нових споруд для вже існуючих шкіл, а також ще п'яти – для шкіл, які тільки проектувалися [2, 1909. – 1 листопада]. Дбаючи про поліпшення матеріального становища працівників освіти, міська управа Олександрівська підтримала звернення завідувачів початковими народними школами, які просили про підвищення оплати праці. В результаті з 1910 р. вони почали отримувати не 600 крб. на рік, як було до цього, а 650 крб. [2, 1909. – 5 листопада].

Продовжуючи освітянську тему, «Запорожский край» інформував, що на засіданні міської думи в листопаді 1909 р. було вирішено порушити клопотання перед вищими органами влади про реорганізацію з наступного р. чоловічої гімназії з 4-річної на 6-річну [2, 1909. – 3 листопада]. Сприятливі умови для реорганізації освіти мала пропозиція гласного міської думи П. Костецького, про яку 25 листопада 1909 р. повідомив

«Запорожский край». На засіданні думи він порушив питання про відкриття в Олександрівську «Шкільного і центрального музею». Кореспонденцію про це газета супроводила власним коментарем, у якому зазначалося, що «ідея доповідача є настільки привабливою, що вона навряд чи стикнеться з особливими труднощами при втіленні її у життя» [2, 1909. – 25 листопада].

Газета повідомляла, що наприкінці 1909 р. міська дума Олександрівська звернулася до Міністерства народної освіти Росії з проханням розглянути питання про збільшення оплати парці вчителям міських училищ до 1000 крб. на рік. Мотивуючи необхідність такого кроку, міський голова Ф. Мовчановський наводив наступні аргументи. По-перше, він зазначав, що оклад учителя, який був встановлений ще 37 років тому в розмірі 600 крб. на рік, не відповідає «дорожнечі життєвих умов і змушує вчителів відмовляти собі в задоволенні насущних потреб», що не компенсується й 20 % надбавкою до зарплати, запровадженою у 1903 р. По-друге, Ф. Мовчановський наголошував на тому, що низька оцінка праці вчителя не відповідає оцінці праці людей інших інтелігентних професій, а отже, підвищення їм зарплати «буде тільки актом справедливості». І нарешті, міський голова підкреслював, що матеріальна незабезпеченість міських вчителів змушує їх чимало часу присвячувати стороннім заняттям з метою заробітку і віддаляє їх від школи та знижує продуктивність праці, а головне – «згубно відбивається на їхньому здоров'ї та психіці» [2, 1909. – 1 грудня].

Необхідно зазначити, що розмір оплати праці в розмірі 1000 крб. на рік, який пропонували встановити для вчителів міських народних шкіл олександрівські очільники, наближався до найвищого рівня заробітної плати, яку отримували працівники російської промисловості. Так, за офіційними статистичними даними у 1913 р. найвищу заробітну плату в Росії отримували робітники таких галузей промисловості: шкіряної – 1754 крб. на рік; хімічної – 1397 крб. на рік; машинобудівної – 1090 крб. на рік; металообробної – 1074 крб. на рік; гірничої – 1079 крб. на рік [1, с. 153–155].

На сторінках часопису повідомлялося, що міська влада підтримала клопотання інспектора народних училищ про запровадження при міських початкових школах додаткової посади запасного вчителя, адже нерідко траплялися випадки, коли внаслідок хвороби або звільнення вчителя зривалися заняття [2, 1909. – 7 листопада]. Із метою поліпшення виховної роботи серед молоді в Олександрівську працював сімейно-педагогічний гурток, яким керував А. Роговський і про діяльність якого розповідав «Запорожский край». На засіданнях гуртка, з доповідями на злободенні питання щодо виховання молоді, виступали кращі працівники освіти. У листопаді 1909 р. члени гуртка заслухали і обговорили доповідь М. Шалаханського «Виховні ідеї Ш. Фур'є». Погоджуючись з основними виховними ідеями, висловленими в працях французького філософа, доповідач вважав утопічними наміри організувати фаланстери, які мали б об'єднати представників «праці та капіталу». Під час обговорення доповіді члени гуртка наголосили на шкідливому впливі на молодь фактів розбещеності, жорстокості та вбивств, що відбуваються в суспільстві. Вони підкреслили, що «одні тільки методи заборони не в змозі утримати молодих людей від відвідування шкідливих для їхніх розуму та моралі картин і видовищ» [2, 1909. – 6 листопада].

Як впливає із матеріалів часопису, важливе місце в культурному житті Олександрівська відігравала міська бібліотека, відкрита у 1905 р. Протягом трьох років вона розташовувалася в приміщенні міської управи. Однак завдяки зусиллям влади, у 1908 р. бібліотека отримала від міста окреме приміщення. Це дозволило розширити її книжкові фонди і збільшити кількість читачів. Для поліпшення обслуговування мешканців міста влада планувала у 1910 р. об'єднати міську бібліотеку із земською Пушкінською бібліотекою [2, 1909. – 13 листопада].

У матеріалах, розміщених на газетних шпальтах, розповідалось про адміністративну діяльність місцевої влади. У листопаді 1909 р. «Запорожский край» опублікував звернення міського голови до підприємців і купців Олександрівська. Вони запрошувалися на нараду стосовно вирішення організаційних питань, пов'язаних із підключенням Олександрівська до мережі міжнародних телефонів [2, 1909. – 6 листопада]. В іншій кореспонденції часопису повідомлялося про клопотання повітового виконавця до міської влади щодо збільшення штату поліцейської команди до 80 осіб. Необхідність такого заходу він аргументував збільшенням чисельності мешканців Олександрівська до 30 тис. [2, 1909. – 3 листопада].

Широко висвітлював «Запорожский край» культурне життя міста. У спеціальній рубриці «Театр і мистецтво» розповідалось про всі помітні події в духовній сфері Олександрівська. 6 листопада 1909 р. газета сповістила про бенефіс «улюблениці місцевої публіки» Т. Каганець-Томіної, яка цього дня мала зіграти у виставі «Вечір проти Івана Купала» за мотивами повісті М. Гоголя з циклу «Вечори на хуторі біля Диканьки» [2, 1909. – 6 листопада]. Анонсуєчи виступ популярної акторки в ролі Палажки, автор кореспонденції висловлював впевненість у тому, що «публіка сьогодні отримає задоволення і побачить гру артистки, яких тепер, на жаль, так мало залишилося в Малоросійських театрах» [2, 1909. – 6 листопада]. Із матеріалів часопису можна довідатись і про такі, екзотичні на той час, розваги, як жіноча боротьба. Так, наприкінці 1909 г. на сторінках часопису з'явилося таке оголошення: «Сьогодні, 13 грудня, останній день

найкращого в Європі чемпіонату інтернаціональної дамської боротьби». Як впливало із тексту оголошення у змаганнях брали участь 12 жінок [2, 1909. – 13 грудня].

Останній, 40-й, номер газети «Запорожский край» побачив світ 18 грудня 1909 р., після чого з невідомих причин В. Загоскін припинив видання часопису. Однак, незважаючи на нетривалий період існування газет «Запорожская речь» і «Запорожский край», вони, як перші періодичні видання Олександрівська, містять чимало невідомих фактів з історії міста на початку ХХ ст., а отже, їхні матеріали можуть бути використані як оригінальне джерело про життя і побут містян тієї доби.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Всероссийская промышленная и профессиональная перепись 1918 г. Фабрично-заводская промышленность в период 1913-1918 гг. // Труды ЦСУ. – Т. XXVI. – Выпуск 1 и 2. – М., 1926. – С. 153–155.
2. Запорожский край (Александровск). – 1909. – № 1–40.
3. Запорожская речь (Александровск). – 1909 – № 1–5.
4. Русские дореволюционные газеты в фондах Государственной библиотеки СССР имени В. И. Ленина (1702–1916): алфавитный каталог ; [в 5 ч.]. – Режим доступа: [http:// books. google. com.ua /books /about / Русские \\_дореволюцион](http://books.google.com.ua/books/about/Русские_дореволюцион).

УДК 94(477)+221.161.2

## ІСТОРИЧНА КОНЦЕПЦІЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО ТА ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ

Сиротенко В.П., к. філол. н., доцент

*Донбаський державний педагогічний університет*

Стаття присвячена дослідженню основних принципів історичної концепції М. Грушевського та їхньої художньої реалізації.

*Ключові слова: історична концепція, художній твір, нерозривність української історії, державність української нації.*

Сиротенко В.П. ИСТОРИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ М.ГРУШЕВСКОГО И ЕЕ ОТРАЖЕНИЕ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ / Донбасский государственный педагогический университет, Украина

Статья посвящена исследованию основных принципов исторической концепции М. Грушевского и их художественной реализации.

*Ключевые слова: историческая концепция, художественное произведение, нерозрывность украинской истории, государственность украинской нации.*

Syrotenko V.P. HISTORICAL CONCEPT OF M. GRUSHEVSKIY, IT'S REFLECTION IN ARTISTIC WORKS / Donbass State Pedagogical University, Ukraine

The article investigates the basic principles of M. Grushevskiy historical concept and its reflection in works of art.

*Key words: historical concept, work of art, continuity of Ukrainian history, nationhood of the Ukrainians.*

Сучасне українське суспільство стикається з багатьма різноманітними проблемами, одна з яких – оцінка української історії, витоків української державності, місця українського народу з-поміж інших східнослов'янських народів. Річ у тому, що і до сьогодні серед українського загалу і представників політичних, бізнесових, науково-митецьких кіл пріоритетною є історична концепція, згідно з якою Російська імперія (а надалі СРСР) є безпосередньою спадкоємницею Київської Русі, отже, білоруський, російський і український народи своїм єдиним етнічним коренем мають давньоруський народ. Сповідуючи принцип толерантності, ми не будемо заперечувати права на існування такої точки зору, але наголосимо на тому, що існують і інші наукові теорії, за своєю суттю кардинально відмінні від названої. Автором однієї з них є, власне, видатний український діяч М. Грушевський, який у ряді робіт («Історія Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV в.» (1890 р.), «Історія України-Руси» (1898–1903 рр.), «Звичайна схема русскої історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства» (1904 р.), «Початки громадянства» (1921 р.) обґрунтував власну історичну концепцію не тільки України, а всього східного слов'янства, що кардинально відрізняється від поглядів попередників: «Київський період перейшов не у володимиро-московський, а в галицько-волинський XIII в. <...>. Володимиро-Московська держава не була ані спадкоємницею, ані наступницею Київської, вона виросла на своїм корені <...>. Київське правительтво пересадило в великоруські землі форми суспільно-політичного устрою, право, культуру, вироблені